

Samenvatting (Summary in Dutch)

Inleiding

Door toenemende mondialisering is veel aandacht ontstaan voor allerlei processen die het leven van mensen veranderen. Migratie staat ook in de volle belangstelling en vooral het leven van migranten en de plaatsen waar ze heengaan, krijgen veel aandacht. Voor het leven van mensen in rurale herkomstgebieden is daarentegen beduidend minder aandacht in de migratieliteratuur. Eigenlijk is dat vreemd, want de levens van achterblijvers met migrantencontacten zijn in grote mate verbonden met processen elders in de wereld. In het geval van Ghana is dat zeker zo want naar schatting een op de tien Ghanezen woont in de Verenigde Staten of landen in Europa. De *Ashanti Regio* in Ghana is het belangrijkste herkomstgebied van Ghanezen in Amsterdam. De levens van hun familieleden en kennissen in rurale delen van de Ashanti Regio staan centraal in dit onderzoek.

De oorspronkelijke bedoeling van dit onderzoek was het bestuderen van allerlei transnationale invloeden op het rurale leven in de Ashanti Regio. Met dat doel werden als respondenten 49 Ashanti (*Akan*) dorpingen in vijf rurale en semi-rurale dorpen geselecteerd die allemaal één of meerdere naar Amsterdam gemigreerde familieleden of vrienden in hun sociale netwerk hebben. De veldinterviews gingen over een scala aan onderwerpen zoals het ontvangen van *remittances* van migranten en investeringen in huizen, landbouw en handel, maar ook transacties in het kader van kerkklidmaatschap en uitgaven rondom crises als gevolg van ziekte of overlijden.

Al gauw bleek dat de contacten die de respondenten onderhouden met migranten vooral draaien om het verwerven van sociale zekerheid. Dit werd dan ook de focus van de analyse. De transnationale benadering van dit onderzoek, dat onderdeel uitmaakt van het bredere *Ghana TransNet Research Programme*, was uitermate nuttig. Met deze benadering stonden de relaties van dorpingen met migranten centraal en wat die relaties betekenden voor hun streven naar sociale zekerheid. Gebeurtenissen in hun leven en financiële transacties werden daardoor niet bekeken op dorpsniveau, maar in relatie met de levens van de migranten in hun sociale netwerk.

Het resultaat is een boek dat gaat over sociale zekerheid, bekeken vanuit een transnationaal oogpunt en gericht op zowel het individuele niveau als het dorpsniveau. Op individueel niveau wordt sociale zekerheid beschouwd als ‘het in staat zijn een acceptabel leven te leiden en crises het hoofd te bieden’. Op dorpsniveau wordt het bekeken als ‘het bereiken van een ontwikkelingsniveau

dat dorpelingen in staat stelt toegang te hebben tot faciliteiten als drinkwater, gezondheidszorg en onderwijs’.

Theoretische debatten

Het onderzoek poogt een bijdrage te leveren aan drie theoretische debatten: over ‘Transnationalisme’, ‘Migratie en Ontwikkeling’ en ‘Sociale Zekerheid’.

In het huidige Transnationalisme debat is tot nu toe vooral veel aandacht geweest voor migranten. Als belangrijkste kenmerken van transnationalisme worden veelal genoemd het op en neer kunnen reizen over landsgrenzen heen door de toegenomen reismogelijkheden en steeds verder dalende vliegprijzen, het gemakkelijker in contact kunnen blijven met mensen in herkomstgebieden door de zich steeds verder ontwikkelende en goedkopere communicatiemogelijkheden, en het zich daardoor betrokken voelen bij meerdere ‘werelden’. Dat mensen in rurale gebieden zonder moderne transport- en communicatietechnieken en zonder veel te weten over het buitenland, ook transnationaal kunnen zijn, is eigenlijk nieuw. Dit onderzoek beschrijft hoe dat wel degelijk zo kan zijn.

Debatten over Migratie en Ontwikkeling gaan tot nu toe ook vooral over de rol van migranten. Migranten worden vooral beschouwd als degenen die geld *sturen* en ontwikkelingsprojecten opzetten in hun herkomstgebieden, terwijl het thuisfront wordt beschreven als *ontvangers* van migrantensteun. De actieve rol van mensen in dorpen bij het betrekken van migranten in dorpsontwikkeling wordt in dit onderzoek belicht en door het bestuderen van de verschillen in de mate van succes waarmee dorpen migrantensteun verwerven, wordt bekeken welke activiteiten en institutionele omstandigheden in dorpen vooral kunnen bijdragen aan succesvolle migrantenbetrokkenheid bij dorpsontwikkeling.

In debatten over Sociale Zekerheid werd tot de jaren negentig met name gekeken naar sociale zekerheidsstrategieën binnen een dorp of regio. Vanaf de jaren negentig nam de aandacht voor migrantensteun aan de sociale zekerheidspositie van dorpelingen toe. Het werd duidelijk dat migratie het leven van rurale achterblijvers ingrijpend veranderde. Door de transnationale levensstijl van veel migranten en de verbondenheid van het leven in dorpen met dat van migranten is het niet meer mogelijk om de sociale zekerheidspositie van dorpelingen te begrijpen door simpelweg het migrantenperspectief toe te voegen aan het lokale perspectief. Een transnationale benadering is noodzakelijk. De steun die dorpelingen ontvangen is vaak een wederdienst voor steun die zij eerder hebben gegeven aan hun sociale netwerkleden. Dit onderzoek kijkt naar het functioneren van migrantensteun in deze context.

Methoden

De onderzoeksmethoden van dit onderzoek zijn ontwikkeld in samenhang met de andere twee onderdelen van het Ghana TransNet Research Programme, die in Amsterdam en die in Accra, de hoofdstad van Ghana. Deze zijn op elkaar afgestemd zodat ze informatie opleveren over het transnationale netwerk van alle respondenten in die drie locaties, maar ook zodanig dat de drie onderzoeken afzonderlijk van elkaar kunnen worden gelezen. Dit boek staat dan ook op zichzelf, maar vormt een geheel met de andere publicaties van het onderzoeksprogramma. Een van de belangrijkste onderzoeksmethoden was een maandelijks transactiestudie die tegelijkertijd in alle drie de locaties werd gedaan. Hierin waren vragen opgenomen over ontvangen migrantensteun, investeringen in huizen, landbouw en handel, kosten voor begravenissen, ziekte en kerkklidmaatschap, en verder sparen en verlies van inkomsten en bezit. Ook kwam de communicatie met migranten aan bod. Er werd niet alleen gevraagd naar financiële transacties, maar ook naar geboden en ontvangen diensten, zoals supervisie van huizenbouw en landbouwarbeid. Verder werden er thematische interviews gehouden over de bovenstaande onderwerpen en werden de sociale netwerken van alle respondenten in kaart gebracht door middel van een ‘*name generator*’. Tenslotte werden de levensverhalen van alle respondenten opgetekend met speciale aandacht voor migratiemomenten, crisismomenten en momenten van het ontvangen en geven van steun. Op dorpsniveau werden interviews gehouden over ontwikkeling en over de dorpsgeschiedenis. Daarnaast werden in twee van de vijf onderzoeksdorpen alle ontvangen Western Union *remittances* gedurende het hele jaar geregistreerd en werd een *mini survey* gehouden onder middelbare scholieren om een schatting te kunnen maken van het percentage migrantenhuishoudens in ieder dorp.

Omdat de 49 respondenten niet willekeurig geselecteerd waren, maar op basis van toestemming van in Amsterdam wonende Ghanezen die deze respondenten in hun sociale netwerk hadden, en omdat het een vrij kleine groep betreft, is het niet de bedoeling van het onderzoek om de uitkomsten statistisch te generaliseren. Wel geven de uitkomsten inzicht in het functioneren van sociale netwerken en beantwoorden ze vragen over het hoe en waarom van het ontvangen van steun door dorpelingen.

Belangrijkste bevindingen

Hoofdstuk 4 beschrijft hoe mensen in dorpen de betrokkenheid van migranten bij dorpsontwikkeling kunnen beïnvloeden. Op basis van interviews en observaties in 26 dorpen zijn hierin grote verschillen gevonden die op het eerste gezicht

samen lijken te hangen met de dorpsgrootte. Vooral relatief kleine dorpen, met een inwonertal tussen de 3.000 en 7.000 lijken succesvol te zijn. Een nadere beschouwing brengt aan het licht dat er enkele cruciale voorwaarden zijn voor succesvolle migrantenbetrokkenheid en dat de institutionele omstandigheden in relatief kleine dorpen zich hiervoor het best lenen.

Ten eerste is het belangrijk dat er dorpsleiders zijn die contact onderhouden met migranten, zich actief bezighouden met de ontwikkelingsactiviteiten in het dorp en ook de lokale bevolking er op een positieve manier bij betrekken. Ten tweede is het belangrijk dat er vertrouwen bestaat tussen leiders, migranten en de bevolking. Als dit vertrouwen eenmaal geschaad is – hetgeen in grotere dorpen eerder kan gebeuren vanwege geringere transparantie van leiderschap – is het moeilijk om nog tot succesvolle projecten te komen met migrantensteun. En tenslotte vormen regels, sancties en prikkels met betrekking tot begrafenissen een belangrijke motivering voor migranten om hun dorpen te steunen. Dit zijn bijvoorbeeld het verplicht afdragen voor ontwikkelingsdoeleinden van een deel van de donaties die de familie van de overledene ontvangt en het niet toestaan om een begrafenis te houden als de betreffende familie niet aan ontwikkelingsverplichtingen heeft voldaan. De effectiviteit van dit soort sancties komt voort uit het feit dat begrafenissen zeer belangrijke sociale gebeurtenissen zijn in de Akan cultuur en dat met name in kleine dorpen de sociale controle groot is. Families van migranten die ruim bijdragen aan dorpsontwikkeling verdienen veel respect in de dorpen. Hiermee vormen zij een belangrijke schakel tussen migranten en hun dorp en zijn ze belangrijke transnationale actoren in het ontwikkelingsproces van hun dorp.

Het boek vervolgt met een analyse van de sociale netwerken en steunontvangst van de 49 respondenten. Allereerst worden in hoofdstuk 5 de kenmerken van de netwerken en de steun in kaart gebracht. Vervolgens wordt in hoofdstuk 6 gezocht naar verklaringen voor de verschillen tussen de hoeveelheid steun die respondenten ontvangen in relatie tot wat ze daadwerkelijk nodig hebben. Hoofdstuk 7 kijkt naar steunontvangst in tijden van crisis en analyseert de rol van verschillende categorieën netwerkliden, waaronder gemigreerde kinderen, lokale naaste familie en vrienden.

Gemiddeld hebben de respondenten 25 voor hen belangrijke netwerkliden genoemd en gemiddeld een kwart van hen zijn migranten. De migranten nemen echter ruim de helft van alle steun die respondenten ontvangen voor hun rekening. Per persoon zijn zij de belangrijkste steungevers. Met name gemigreerde kinderen sturen veel geld naar hun ouders in de dorpen. Jaarlijks ontvangen de respondenten gemiddeld € 908 steun van al hun netwerkliden tezamen, terwijl ze gemiddeld € 823 verdienen uit werk. Netwerksteun is dus relatief erg belangrijk voor deze mensen. Dit komt wellicht voor een deel door de

samenstelling van de onderzoeksgroep. Ze zijn namelijk relatief oud (gemiddeld 53) en tweederde van hen is vrouw. Volgens de Akan traditie in Ghana zijn vrouwen in dit levensstadium eerder steunontvangers dan gevers. Bovendien leidt het feit dat de respondenten migrantenrelaties hebben tot hoge verwachtingen van de steun die ze zouden moeten ontvangen. De heersende opvatting is namelijk dat migranten door hun hogere inkomens verantwoordelijkheid zouden moeten nemen voor hun familieleden en hen ook in tijden van crisis financieel zouden moeten bijstaan. Mede daarom zijn mensen minder bereid om hun eigen inkomen en bezit op te offeren of om lokale mensen om hulp te vragen als ze gemigreerde familieleden hebben.

Financiële steun van respondenten aan migranten komt vrijwel niet voor, maar in de vorm van diensten steunt een aantal van hen wel migranten. Voorbeelden hiervan zijn het assisteren bij de bouw van een huis en het opvoeden van achtergebleven kinderen. Hoewel de meerderheid van de respondenten veel meer steun van migranten ontvangt dan ze aan migranten geven, is voor een aantal respondenten de balans juist negatief.

De verschillen in steunontvangst kunnen niet echt verklaard worden op grond van verschillen in sociale netwerken. Noch netwerk-grootte, noch netwerkdichtheid (hoeveel mensen elkaar kennen), noch netwerksamenstelling hangen significant samen met steunontvangst. Wat wel van belang is, is het aantal gemigreerde kinderen. Eén enkel gemigreerd kind kan al een groot verschil maken en mensen met meerdere gemigreerde kinderen ontvangen gemiddeld beduidend meer steun dan mensen met minder of geen gemigreerde kinderen. Dit hangt uiteraard samen met het levensstadium waarin mensen zijn. Oudere mensen met volwassen kinderen ontvangen meer steun dan jongere respondenten met kleine kinderen. Vrouwen en mannen binnen de onderzoeksgroep ontvangen overigens vrijwel evenveel migrantensteun, maar vrouwen ontvangen gemiddeld ruim anderhalf maal zoveel steun van binnenlandse netwerkleden.

Na deze analyse wordt de rapportage van het onderzoek vervolgd met het bekijken van steun in relatie tot de behoeften van respondenten. De hoeveelheid steun die iemand ontvangt zegt immers nog niet alles over iemands sociale zekerheidspositie. Iemand die veel ontvangt, maar nog meer nodig had, is slechter af dan iemand die weinig ontvangt, maar ook weinig behoefte aan steun heeft. De behoeften van respondenten worden vastgesteld aan de hand van drie criteria, namelijk de hoogte van hun eigen inkomen, kosten die ze hebben voor hun eigen gezondheid en verantwoordelijkheden voor anderen, zoals schoolgeld of medische kosten. Dit wordt vergeleken met de hoogte van de steun die mensen ontvangen. Dit levert drie groepen mensen op: degenen die meer ontvangen dan ze nodig hebben (tien respondenten), degenen die minder ontvangen dan ze

nodig hebben (ook tien respondenten), en degenen die ongeveer krijgen wat ze nodig hebben (de overige 29 respondenten).

Aan de hand van een analyse van factoren die te maken hebben met activiteiten van respondenten in heden en verleden, netwerksterkte en kenmerken van respondenten zelf, wordt bekeken hoe die samenhangen met hun steunontvangst. Uit deze analyse blijkt wederom dat het aantal gemigreerde kinderen sterk samenhangt met het ontvangen van voldoende (of meer dan voldoende) steun.

Verder is een belangrijke bevinding dat respondenten die zelf een hoger inkomen en meer bezit hebben, ook meer steun ontvangen dan de armere respondenten. In de Akan maatschappij bestaat grote waardering voor mensen die in staat zijn een huis te bouwen en een succesvol bestaan te verwerven door middel van inkomsten uit landbouw of handel. Vooral mensen die hun rijkdom delen en dus veel anderen steunen worden gerespecteerd. Respondenten die hoog scoren op deze cultureel getinte onderdelen zijn over het algemeen ook degenen die meer steun ontvangen. Dit komt overeen met antropologische literatuur die het belang van respect en reciprociteit in de Akan maatschappij beschrijft. Het feit echter dat de samenhang tussen enerzijds 'voldoende steun ontvangen' en anderzijds de culturele factoren niet in alle gevallen overtuigend is, terwijl de samenhang tussen 'voldoende steun ontvangen' en simpelweg het aantal migranten in iemands netwerk en iemands eigen rijkdom overduidelijk is, geeft aan dat het weliswaar van groot belang is om zich aan Akan normen en waarden te houden (culturele factoren), maar dat steunontvangst toch ook afhangt van de sterkte van iemands netwerk.

De sterkte van iemands netwerk ligt grotendeels buiten de invloedssfeer van dorpingen. Het onderzoek toont namelijk aan dat ontvangen steun grotendeels afkomstig is van familieleden. Een respondent kan uiteraard niet kiezen of hij of zij uit een arme of rijke familie komt, dus ook niet of hij of zij op veel of weinig steun kan rekenen. Aangezien migranten per persoon veel meer steun kunnen geven dan niet gemigreerde netwerkliden zouden dorpingen in theorie familieleden naar het buitenland kunnen sturen om een sterker netwerk te creëren zoals sommige literatuur wel suggereert. Uit het onderzoek is echter ook gebleken dat een groot deel van de ondervraagde dorpingen (90 in totaal, ook in andere dorpen in het onderzoeksgebied) geen enkele invloed had op migratiebeslissingen van netwerkliden. Migrantten vertrokken vaak zonder iemand in te lichten. Het actief werken aan het doen ontstaan van een sterker netwerk is dus in de praktijk vaak geen optie.

In tijden van crisis blijken grotendeels dezelfde mensen die normaal in staat zijn voldoende steun te ontvangen, ook in staat te zijn geweest met behulp van steun hun crises het hoofd te bieden. 'Crisis' is in dit onderzoek heel streng

gedefinieerd als uitzonderlijke omstandigheden die 30% of meer van het normale inkomen (uit werk en steun) kosten. Het is dus vrijwel onmogelijk om dit soort crisisgevallen zonder netwerksteun op te lossen.

Het is opvallend dat er vrijwel geen landbouwgerelateerde crises zijn gerapporteerd. Dit komt waarschijnlijk doordat het onderzoeksgebied niet een gebied is met problematische landbouwomstandigheden en nauwelijks last heeft gehad van droogtes of natuurgeweld. De meeste crises die de respondenten rapporteerden, hebben te maken met ziekte of dood. De bereidheid en mogelijkheid van netwerkliden om in tijden van crisis respondenten te steunen is systematisch onderzocht voor acht crisisgevallen gedurende het onderzoeksjaar en zestien in het verleden. Ook hier blijkt weer dat gemigreerde kinderen een belangrijke rol spelen. Er zijn echter ook omstandigheden waarbij mensen die weliswaar gemigreerde kinderen (of andere migrant familieleden) hebben, toch niet veel steun ontvangen van hen. Voor een deel heeft dit te maken met financiële beperkingen van de migranten zelf, waarop uiteraard de respondenten geen invloed hebben, maar deels ook met gebeurtenissen in het verleden en de kwaliteit van persoonlijke relaties met migranten. Een aantal gevallen geeft aan hoe ruzies of misverstanden in het verleden kunnen leiden tot het niet ontvangen van steun op momenten dat het erg nodig is.

De mate waarin de respondenten slagen hun crises het hoofd te bieden, wordt vastgesteld aan de hand van vier criteria, namelijk of het probleem zelf opgelost is (bijv. een ziekte genezen), welk percentage van de crisiskosten gedekt is, met welk gemak netwerksteun verkregen werd en de financiële situatie naderhand. Zowel in het verleden als in het heden slaagt ruim een derde deel van de respondenten er in hun crisis goed het hoofd te bieden. Ook ruim een derde slaagt daar in het geheel niet in en een kwart lukt het redelijk. Het grootste verschil tussen het verleden en het heden is dat er in het verleden veel minder migranten onder de netwerkliden waren. De meeste respondenten hadden in het verleden zelfs helemaal geen migranten als netwerkliden. Het feit dat toch de recente crises niet beter opgelost werden, wijst er op dat migrantensteun niet zozeer een aanvulling vormt op lokale steun, maar eerder een substituut ervan is.

Het Akan steunsysteem is dus aan verandering onderhevig onder invloed van migratie, maar de manier waarop is niet helemaal duidelijk. Omdat migranten over het algemeen financieel sterker zijn dan achterblijvers, vullen ze lacunes in steun van lokale netwerkliden op en veranderen de verwachtingen van mensen die met hen te maken hebben, maar aan de andere kant functioneert migratie wellicht als een rem op sociale verandering omdat het in het belang van migranten zelf is om aan de verwachtingen van dorpelingen te voldoen (en dus het traditionele systeem te volgen) in verband met hun eigen terugkeer naar het dorp. Migrant die guller gesteund hebben, kunnen immers bij terugkeer op

meer respect en medewerking rekenen. Uitgebreider onderzoek zou duidelijkheid kunnen brengen.

Conclusies

Het onderzoek vult bestaande theorieën over Transnationalisme aan door aan te tonen dat internationaal immobiele dorpingen met beperkte technologie en weinig kennis van andere maatschappijen toch transnationaal genoemd kunnen worden vanwege de actieve rol die ze, dankzij migrantensteun, spelen bij zowel hun eigen sociale zekerheidsverwerving als bij de ontwikkeling van hun lokale dorpsgemeenschappen. De relaties die ze onderhouden met migranten spelen hierin een cruciale rol. In debatten over Transnationalisme zou dus meer aandacht besteed moeten worden aan de leefwereld en sociale zekerheid van achterblijvers en niet alleen aan die van migranten, zoals nu voornamelijk gebeurt.

Als aanvulling op debatten over Migratie en Ontwikkeling geldt de bevinding dat veel steunontvangst samenhangt met activiteiten van dorpsleiders. Dorpen zouden daarom niet slechts als *ontvangers* van migrantensteun gezien moeten worden, maar er zou meer aandacht moeten komen voor de institutionele omstandigheden in dorpen die kunnen bijdragen aan meer succesvolle migrantenbetrokkenheid bij dorpsontwikkeling. In relatief kleine dorpen zijn deze over het algemeen gunstiger dan in grotere dorpen. Vooral het belang van begrafenissen in de Akan cultuur in relatie tot migrantenbetrokkenheid bij ontwikkeling is aangetoond. Overigens zijn migranten uit grotere plaatsen eerder geneigd om commerciële investeringen te doen in zaken die tot welvaart en betere zorg leiden.

Op het gebied van theorieën over Sociale Zekerheid toont dit onderzoek aan dat *remittances* in de Akan context lang niet altijd als ‘contract’ gezien kunnen worden tussen de achtergebleven familie en de migrant aangezien migratie vaak een individuele beslissing van een migrant is en lang niet altijd een familiestrategie, zoals vaak wordt beschreven in literatuur. Het ontvangen van *remittances* heeft vaak een lange geschiedenis van wederkerigheid van steun.

De bevinding dat vooral de rijkere respondenten meer ontvangen dan ze nodig hebben en dat de armere respondenten minder ontvangen dan ze nodig hebben, plaatst vraagtekens bij de veronderstelling dat *remittances* armoede in herkomstgebieden verlichten. Op individueel niveau lijken vooral de rijken er beter van te worden. Op dorpsniveau geldt eigenlijk hetzelfde. Migrantengroepen zijn namelijk eerder geneigd hun eigen dorp te steunen dan een dorp waar ze niet vandaan komen en waar ze minder belangen hebben. De Ashanti Regio, waar veel migrantensteun terecht komt, behoort tot de rijkere regio's van Ghana. Ook deze verdeling van

migrantensteun kan tot een vergroting van de kloof tussen arm en rijk op nationaal niveau leiden. Enige voorzichtigheid is dus geboden in het denken over Westerse ontwikkelingsprojecten in samenwerking met migranten, het zogenaamde *co-development*. Toch laten de onderzoeksdorpen zien dat belangrijke verbeteringen in de levens van dorpingen, zoals toegang tot elektriciteit, soms alleen met migrantensteun verworven kunnen worden.